

УДК 338.3: 69

В. І. Дмитренко,

к. е. н., професор, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси
ORCID ID: 0000-0003-1860-418X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.11.136

ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

V. Dmytrenko,

PhD in Economics, Professor, Cherkasy institute of fire Protection and nameless heroes of Chornobyl, Cherkasy

THREATS TO THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION COMPANIES: A THEORETICAL ASPECT

Автором у статті досліджено праці вітчизняних науковців та практиків, які присвячені загрозам діяльності різноманітних суб'єктів господарської діяльності. На основі проведеного аналізу, запропоновано авторське визначення, яке пропонує під поняттям "загрози" розуміти деструктивні чинники, які негативно спливають на розвиток підприємств та досягнення ними стратегічних цілей. Вивчено основні підходи до класифікації загроз, у тому числі за такими параметрами: залежно від можливості прогнозування (передбачувані, і непередбачувані); залежно від джерела виникнення (об'єктивні і суб'єктивні); залежно від можливості запобігання (форс-мажорні і не форс-мажорні); залежно від ймовірності настання (явні і латентні); залежно від об'єкту зазіхання (загрози персоналу, майну, техніці, інформації, технологіям, діловому реноме); залежно від природи виникнення (політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські); залежно від величини втрат або збитку, до якого може привести дія загрози (значні і катастрофічні), залежно від ступеню ймовірності виникнення (неймовірні, малоімовірні, імовірні, досить імовірні, цілком імовірні). Систематизовано внутрішні та зовнішні загрози, які є специфічними саме для підприємств будівельної галузі. Так, до зовнішніх загроз віднесено (загострення конкуренції на обмеженому ринку замовлень; загострення конкуренції на обмеженому географічному просторі; недобросовісна конкуренція у всіх її проявах; монополізація ринку великими будівельними підприємствами; корупційні відносини при розподілі державних і муніципальних замовлень; явища комерційного підкупу при отриманні замовлень і розподілі субпідрядів, так звані "відкат" і "зворотний відкат"; внутрішнє шахрайство. До внутрішніх загроз віднесено: нанесення збитку об'єкту будівництва, техніці, псування товарно-матеріальних цінностей; нанесення шкоди персоналу (виробничий травматизм); загроза появи браку, в тому числі прихованого, по роботах, виконаних силами субпідрядників, а також обумовленого низькою якістю використаних будматеріалів; загроза появи браку, в тому числі прихованого, по роботах, виконаних власними силами; загроза появи браку, обумовленого низькою якістю роботи проектних організацій, а також генпідрядників. Запропоновано для більш точної ідентифікації загроз, притаманних підприємствам будівельної галузі, систематизувати їх враховуючи функціональні складові системи економічної безпеки таких підприємств. Такий підхід до розподілу загроз не лише сприятиме більш точній їх ідентифікації, а й розробці більш дієвих шляхів їх нейтралізації, що є досить важливим для будь-якого підприємства.

The author of the article studies the works of domestic scientists and practitioners, which are devoted to the threats of various economic entities. Based on the analysis, the author's definition is proposed, which suggests that the term "threat" should be understood as destructive factors that negatively affect the development of enterprises and their achievement of strategic goals. The main approaches to the classification of threats are studied, including by such parameters as: depending on the possibility of forecasting (predictable and unpredictable); depending on the source (objective and subjective); depending on the possibility of prevention (force majeure and non-force majeure); depending on the probability of occurrence (explicit and latent); depending on the object of encroachment (threats to personnel, property, equipment, information, technology, business reputation); depending on the nature of origin (political, economic, man-made, legal, criminal, environmental, competitive, counterparty); depending on the magnitude of the loss or damage that can be caused by the threat (significant and catastrophic), depending on the degree of probability of occurrence (improbable, unlikely, probable, quite probable, quite probable). Internal and external threats are systematized, which are specific to the enterprises of the construction industry. Thus, external threats include (intensification of competition in a limited market of orders; intensification of competition in a limited geographical area; unfair competition in all its manifestations; monopolization of the market by large construction companies; corrupt relations in the distribution of state and municipal orders; phenomena of commercial bribery and receipt distribution of subcontracts, the so-called "rollback" and "reverse rollback", internal fraud. Internal threats include: damage to construction, equipment, damage to inventory, damage to personnel (occupational

injuries), the threat of marriage, in including hidden, for work performed by subcontractors, as well as due to the low quality of used building materials, the threat of shortages, including hidden, for work performed by their own forces, the threat of shortages due to low quality of design organizations and general contractors. Proposed e In order to more accurately identify the threats inherent in the enterprises of the construction industry, to systematize them taking into account the functional components of the system of economic security of such enterprises. This approach to the distribution of threats will not only help to more accurately identify them, but also to develop more effective ways to neutralize them, which is very important for any enterprise.

Ключові слова: економічна безпека, підприємства будівельної галузі, загрози, функціональні складові системи економічної безпеки.

Key words: economic security, enterprises of construction industry, threats, functional components of economic security system.

ВСТУП

Підприємства будівельної галузі є невід'ємною частиною національної економіки країни, дієвим індикатором її зростання чи занепаду. Діяльність галузі тісно пов'язана з іншими галузями, їхнім розвитком за рахунок будівництва виробничих потужностей, складських та офісних приміщень, логістичних та інженерних мереж.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, не можуть не впливати на економіку. Так, змінюються не тільки зовнішні фактори впливу такі, як політичний, макроекономічний, глобалізаційний, а й внутрішні орієнтири функціонування підприємств. Спостерігається спрямування їх діяльності до векторів енергозбереження, що дозволяє економити внутрішні фінансові ресурси господарюючого суб'єкту та енергоефективності — тобто, максимально ефективного використання всіх наявних у розпорядженні ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності були досліджені в працях багатьох зарубіжних і українських вчених. Серед них О. Бандурка [1], С. Дубецька [2], Д. Зеркалов [3], А.В. Кирієнко [4], В.І. Ярочкін [5], П.Я. Пригунов [6], Е.І. Нізенко [7], І. Мігус [8], В. Андрієнко [9] та ін. Водночас ряд питань щодо ідентифікації загроз економічній безпеці підприємств будівельної галузі не отримали достатнього розгляду в наукових працях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є ідентифікація загроз розвитку підприємств будівельної галузі на основі вивчення теоретичних аспектів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Будівельна галузь відіграє одну з провідних ролей у розвитку національної економіки. Бу-

дівельні підприємства мають тісний зв'язок з представниками інших галузей національного господарства. Першочерговими завданнями будівельної галузі України є інтенсифікації будівництва, підвищення обсягів і якості будівельних робіт на основі застосування інноваційних технологій, капітального ремонту, реконструкції та модернізації.

Вивчення наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених питанню ідентифікації загроз діяльності підприємств різних галузей економіки, в тому числі й будівельної, засвідчило відсутність єдиного підходу як до трактування категорії "загроза", так і механізму їх ідентифікації.

Так, у своїх працях колектив авторів на чолі з професором О. Бандуркою розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарюючої діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства. Реакція останнього на появу загрози повинна проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки [1, с. 10].

Під загрозою безпеки підприємству, на думку С. Дубецької [2, с. 157], слід розуміти потенційну чи реальну подію, процес чи явище, яке здатне порушити його стійкість та розвиток чи призвести до припинення його діяльності. Д. Зеркалов під поняттям "загрози економічній безпеці підприємства" розуміє дію дестабілізуючих природних і/або суб'єктивних факторів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації [3, с. 272].

Вважаємо, що під поняттям загрози слід розуміти деструктивні чинники, які негативно впливають на розвиток підприємств та досягнення ними стратегічних цілей.

Аналіз загроз, які розглядають зарубіжні та вітчизняні автори, показує, що основні з них

носять, переважно, внутрішньодержавний характер і зосереджені у політичній, економічній, соціальній, екологічній, інформаційній і духовній сферах розвитку певної країни чи підприємства.

Різноманіття загроз діяльності підприємства зумовлює необхідність їх теоретичного узагальнення та систематизації за рядом ознак, що дасть змогу швидкої ідентифікації, моніторингу та оцінки ступеня загрози, а також визначення системи заходів щодо їх нейтралізації.

У вітчизняній та зарубіжній літературі перелік загроз діяльності підприємства характеризується достатнім рівнем визначення.

Простежується навіть певне змагання щодо його кількісного набору. Так, А.В. Кирієнко [4, с. 25] пропонує використання п'яти ознак для визначення 11 загроз діяльності підприємства. В.І. Ярочкін [5, с. 17] сім критеріїв для ідентифікації вісімнадцяти загроз безпеці підприємства. Таку ж кількість ознак класифікації пропонує С.П. Дубецька [2, с. 157—158] для визначення двадцяти вісім різноманітних видів загроз безпеці підприємства. А.С. Соснін і П.Я. Пригунов [6, с. 83] пропонують використання дванадцяти ознак для характеристики більш як тридцяти різних видів загроз. Тринадцять критеріїв систематизації загроз безпеці підприємству пропонує Е.І. Нізенко [7].

У більшості випадків автори наводять наступні види загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання, в тому числі й акціонерних товариств, проте, вони, на жаль не враховують специфіку їх функціонування [1—5].

Так, залежно від можливості прогнозування загроз, варто виділити ті, які можна передбачати або передбачувати, і непередбачувати. До перших належать ті, які, як правило, виникають у певних умовах, відомі з досвіду господарської діяльності, вчасно виявлені і узагальнені економічною наукою.

Залежно від джерела виникнення загрози економічній безпеці поділяють на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні загрози виникають без участі і проти волі суб'єкта господарювання або його працівників, незалежні від їх ухвалених рішень та дій, а також потребують розпізнавання і обов'язкового врахування при прийнятті управлінських рішень. Прикладами таких загроз можуть бути стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини, COVID-19 тощо. Суб'єктивні загрози зумовлені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, у тому числі державних і міжнародних підприємств конку-

рентів, що передбачає розробку заходів щодо їх запобігання.

У залежності від можливості запобігання, виділяють фактори форс-мажорні і не форс-мажорні. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні події, в т.ч. карантини, які змушують приймати рішення і діяти всупереч наміру). Другі можуть бути відвернені своєчасними і правильними діями [3].

За ймовірністю настання всі деструктивні загрози можна розділити на явні, тобто реально існуючі, видимі; і латентні, тобто сховані, ретельно замасковані, виявляти які важко. Вони можуть виникати раптово. Тому їх нівелювання потребуватиме вживання термінових заходів, додаткових зусиль і коштів [7].

Загрози можуть класифікуватися і згідно з б'єктом зазіхання: загрози персоналу, майну, техніці, інформації, технологіям, діловому ре-номе, тощо.

За природою їх виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські і ін.

Залежно від величини втрат або збитку, до якого може привести дія деструктивного фактору, небезпеки і загрози можна підрозділити на: чималі труднощі, значні і катастрофічні, за ступенем ймовірності виникнення — неймовірні, малоімовірні, імовірні, досить імовірні, цілком імовірні.

За ознакою їх віддаленості за часом: безпосередня, близька (до 1 року), далека (понад 1 рік); і за просторовою ознакою виникнення: на території суб'єкта господарювання; на прилеглій до нього території; на території регіону, країни; на закордонній території [1—5].

Найбільшого поширення у науці одержала класифікація загроз залежно від сфери їх виникнення, яка передбачає розподіл загроз на внутрішні і зовнішні. Зовнішні загрози виникають за межами суб'єкта господарювання, та, зазвичай, не пов'язані із його діяльністю. Як правило, це така зміна навколишнього середовища, що може завдати підприємству, установі чи організації збитків. Внутрішні фактори пов'язані з діяльністю суб'єкта, його персоналу. Найбільш значними з них є: якість планування і ухвалення рішення, дотримання технології, техніки ведення операційної діяльності, організація праці і робота з персоналом, фінансова політика, дисципліна і багато інших [6].

Як внутрішніх, так і зовнішніх загроз величезна кількість, що зумовлено, насамперед, розмаїттям зв'язків і відносин, у які обов'язково вступає суб'єкт господарювання. Вони вини-

Таблиця 1. Матриця взаємозв'язку між загрозами та функціональними складовими системи економічної безпеки підприємств будівельної галузі

Функціональні складові СЕБ	Прояв загрози	Характеристика загроз
Інформаційна безпека	Відсутність інформаційного забезпечення будівельного ринку	Інформація є розрізною, суперечливою, недостовірною, що створює перешкоди для реалізації проєктів будівництва чи реконструкції, впровадження та використання новітніх технологій та матеріалів, інвестування
Кадрова безпека	Низький рівень кваліфікації фахівців	Цей фактор тісно пов'язано як із загальним рівнем будівельної освіти, який останнім часом значно нижчий та має негативну тенденцію, так і з недостатнім зв'язком науки та практики, недосконалістю інформаційного забезпечення щодо новітніх розробок та досліджень з боку науки
Фінансова безпека	Скорочення обсягів фінансування та кредитування	В економіці України значно скоротився обсяг фінансування та кредитування. Іноземні інвестори скоротили фінансовий потік, очікуючи більш стабільних умов та скорочення ризиків, що пов'язані з інфляцією, недоліками законодавчих документів
Виробнича безпека	Велика частка витрат в виробництві будівельної продукції та послуг припадає на матеріальні витрати та оплату тепло та енергопостачання	Висока вартість матеріалів, що використовуються в виробництві, подорожчання тепло та енергоносіїв призводять до зростання собівартості продукції, послуг, товарів будівельного ринку. Обмежені фінансові можливості населення щодо отримання будівельної продукції та зростання вартості продукції викликають скорочення попиту та обсягу реалізації продукції

кають у конкретних політичних, соціально-економічних, природно-кліматичних і інших умовах, які склалися як у масштабах всієї країни, так і на рівні певного окремого регіону. Саме конкретна ситуація у тому або іншому населеному пункті, місцевості, де провадить свою діяльність суб'єкт господарювання, може вплинути на результати його діяльності [1—6].

До факторів, що впливають на результати усіх видів діяльності, можуть бути віднесені: стан ринків, на яких оперує даний суб'єкт, наявність необхідних для функціонування ресурсів, розвиток комунікацій, особливості конкурентного середовища, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їхньої професійної підготовленості, міра соціальної і політичної напруженості, рівень життя населення, його платоспроможність, криміналізація господарської діяльності (корумпованість чиновників, рекет, економічна злочинність) і багато інших.

І.П. Мігус вважає, що наведені класифікації загроз економічній безпеці, на жаль, недосконалі та потребують доопрацювання із врахуванням саме тих загроз, що впливають на діяльність конкретного суб'єкта господарської діяльності [8].

Професор В. Андрієнко вважає, загрози розвитку підприємств будівельної галузі безпосередньо залежать від її специфіки, що й зумовлює їх відмінність від підприємств інших галузей економіки [9].

До зовнішніх загроз він пропонує віднести такі:

- загострення конкуренції на обмеженому ринку замовлень;
- загострення конкуренції на обмеженому географічному просторі;
- недобросовісна конкуренція у всіх її проявах;
- монополізація ринку великими будівельними підприємствами;
- корупційні відносини при розподілі державних і муніципальних замовлень;

— явища комерційного підкупу при отриманні замовлень і розподілі субпідрядів, так звані "відкат" і "зворотний відкат";

— внутрішнє шахрайство.

До внутрішніх загроз В. Андрієнко пропонує віднести такі [9]:

- нанесення збитку об'єкту будівництва, техніці, псування товарно-матеріальних цінностей;

— нанесення шкоди персоналу (виробничий травматизм);

— загроза появи браку, в тому числі прихованого, по роботах, виконаних силами субпідрядників, а також обумовленого низькою якістю використаних будматеріалів;

— загроза появи браку, в тому числі прихованого, по роботах, виконаних власними силами;

— загроза появи браку, обумовленого низькою якістю роботи проектних організацій, а також генпідрядників.

Вважаємо, що більш доцільно саме специфіку загроз, притаманних підприємствам будівельної галузі, визначати враховуючи функціональні складові системи економічної безпеки таких підприємств.

У таблиці 1 наведемо приклад розподілу загроз розвитку будівельного підприємства в залежності від функціональних складових системи економічної безпеки (СЕБ) підприємств будівельної галузі.

Такий підхід до розподілу загроз не лише сприятиме більш точній їх ідентифікації, а й розробці більш дієвих шляхів їх нейтралізації, що є досить важливим для будь-якого підприємства.

Також слід відмітити, що на зростання ефективності функціонування будівельних підприємств має прямий вплив впровадження новітніх інноваційних технологій, використання сучасних матеріалів, енергозберігаючі та енергоефективні заходи і технології.

ВИСНОВКИ

Отже, нейтралізація зазначених загроз можлива за умови підтримки підприємств будівельної галузі з боку держави за допомогою створення сприятливого інвестиційного клімату, стабілізації економічної та соціальної складових.

Література:

1. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: підручник. Харків: Національний університету внутрішніх справ. 2003. 236 с.
2. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємств України. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 16—17 травня 2001 р. Київ: Європейський університет, 2001. С. 146—171.
3. Зеркалов Д.В. Безпека комерційної діяльності. У двох книгах. Книга друга: Захист. Довідник. Київ: Основа, 2006. 800 с.
4. Кирієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Київ, 2000. 186 с.
5. Ярочкін В. Система безпеки фірми. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення 27.04.2020).
6. Соснин А.С., Прыгунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: учебное пособие. Киев: Европейский университет, 2002. 357 с.
7. Низенко Е.І., Каленяк Е.І. Забезпечення інформаційної безпеки підприємництва: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 134 с.
8. Мігус І.П., Лаптев С.М. Необхідність розмежування понять загроза та ризик при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. Ефективна економіка. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_5 (дата звернення 27.04.2020).
9. Андрієнко В.М. Специфічні види загроз та особливості організації забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств. Ефективна економіка. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368> (дата звернення 27.04.2020).

10. Кулікова Л. В. Сучасні тенденції розвитку будівельних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 8. С. 52—55.

References:

1. Bandurka, O. M. Dukhov, V. Ye. Petrova, K. Ya. and Chervyakov, I. M. (2003), *Osnovy ekonomichnoi bezpeky* [Basic economic security], *Natsionalnyi universytetu vnutrishnikh sprav*, Kharkiv, Ukraine.
  2. Dubetska, S. P. (2001), "Economic security of Ukrainian enterprises", *Nederzhavna systema bezpeky pidpriemnytstva yak subiekt natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Non-governmental business security system as a subject of national security of Ukraine], *zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii* [zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii], *Yevropeyskyi universytet*, Kyiv, Ukraine, pp. 146—171.
  3. Zerkalov, D. V. (2006), *Bezpeka komertsiiinoi diialnosti* [Business security], *Osnova*, Kyiv, Ukraine.
  4. Kyriienko, A. V. (2000), "The mechanism of achieving and maintaining the economic security of the enterprise", *Abstract of PhD dissertation*, *Economy*, Kyiv, Ukraine.
  5. Yarochkin, V. (2020), "Company security system", available at: <http://www.nbuv.gov.ua> (Accessed 27 May 2020).
  6. Sosnyn, A. S. and Prihunov, P. Ya. (2002), *Menedzhment bezopasnosti predprynymatelstva* [Business security management], *Evropeyskyi unyversytet*, Kyiv, Ukraine, 357 p.
  7. Nyzenko, E. I. and Kaleniak, E. I. (2006), *Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky pidpriemnytstva* [Ensuring information security of entrepreneurship], *MAUP*, Kyiv, Ukraine.
  8. Mihus, I. P. and Laptiev, S. M. (2011), "The need to distinguish between the concepts of threat and risk in the diagnosis of economic security of economic entities", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_5 (Accessed 27 May 2020).
  9. Andriienko, V. M. (2012), "Specific types of threats and features of the organization of economic security of construction enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368> (Accessed 27 May 2020).
  10. Kulikova, L. V. (2017), "Current trends in the development of construction companies", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 52—55.
- Стаття надійшла до редакції 01.06.2020 р.*